

О. В. Дуліна, аспірантка

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу і криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ВАЖЛИВІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

У статті розглянуто предмети злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, проаналізовані види предметів цих злочинів та їх ознаки, запропоновані класифікації аналізованих злочинів у таблицях.

Ключові слова: предмет злочину, наркотичні засоби, якісні та кількісні ознаки предметів злочинів.

Єдиною підставою кримінальної відповідальності є наявність у діяннях особи конкретного складу злочину. Склад злочину, в свою чергу, має відповідні елементи, якими є: *об'єкт злочину, об'єктивна сторона злочину, суб'єкт і суб'єктивна сторона злочину*. Кожний з названих елементів складу має певну сукупність ознак, які, залежно від їхньої ролі в характеристиці загального поняття складу, поділяються на *обов'язкові і факультативні*. *Обов'язкові* — це ті ознаки, які притаманні будь-якому складу злочину, *факультативні* — ті ознаки, що є обов'язковими тільки для деяких складів злочинів. У випадку, якщо *факультативні ознаки передбачені в диспозиції норми* Особливої частини Кримінального кодексу України (далі КК), вони стають *обов'язковими* і встановлення їх теж стає обов'язковим [1, 67].

Однією з важливих проблем, яку необхідно вирішувати у багатьох випадках правової оцінки конкретних діянь, є *встановлення предмета злочину*. Вивчення всіх властивостей і ознак предмета злочину має значення для багатьох інститутів кримінального права: для з'ясування і конкретизації об'єкта посягання, для вирішення питань про притягнення особи до кримінальної відповідальності, для кваліфікації діяння і призначення покарання.

Правильне визначення предмета злочину як самостійної ознаки складу злочину має велике значення не тільки в теорії кримінального права, але й у практичній діяльності правоохоронних органів. Особливо це стосується злочинів, предмет яких пов'язаний з наркотичними засобами і є однією з головних, обов'язкових ознак. Тільки аналіз предмета злочину у сфері незаконного обігу наркотичних засобів дозволяє правильно визначити характер і ступінь суспільної небезпеки вчиненого. Саме тому нами поставлено мету — *виділити та проаналізувати предмети злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, їх ознаки, та їх з'язок з кваліфікацією та класифікацією цих злочинів*. Актуальність вивчення та аналізу ознак предметів злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів обумовлюється збільшенням в останні роки кількості злочинів у цій сфері, постійним зростанням кількості хворих на наркотичну залежність. Поширеність злочинів у сфері обігу наркотичних засобів значно вплинула на збільшення кількості злочинів усіх категорій, вчинених особами у стані наркотичного сп'яніння.

У різні роки дослідженням наркотичних злочинів займались українські науковці: Смітєнко В. Н., Мірошніченко Н. А., Музика А. А., Хруппа М. С., Фесенко Є. В., Козаченко О. В., Наден О. В. та ін.. Серед вчених Російської Федерації, які присвя-

тили свої праці питанням протидії незаконному обігу наркотичних засобів, слід виділити Гасанова Е. Г., Романову Л. І., Мусаєва А. М. та ін..

Метод опису предмета злочину в кримінальному законі як критерій класифікації

Предметом злочину, відповідно до загального визначення, слід вважати будь-які речі, речовини матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [1, 76,79].

Оскільки предметом злочину можуть виступати лише певні речі, а не будь-які інші, наприклад, духовні цінності, то предмет завжди є речовою (матеріальною) ознакою злочину. У злочинах, які вчиняються у сфері обігу наркотичних засобів, предмет — це така ознака складу, яка названа безпосередньо в самому законі, та є обов'язковою ознакою складу злочину. Серед аналізованих злочинів наркотичні засоби чи інші предмети, тісно пов'язані з цими засобами, прямо вказані законодавцем у диспозиціях статей КК. Тому ці злочини є предметними і для їх правильної кваліфікації повинен бути встановлений конкретний предмет злочину. В разі вчинення злочину в сфері обігу наркотичних засобів, саме предмет найчастіше встановлюється найраніше, і за допомогою отриманих про нього даних з'ясовується решта ознак складу злочину. Наприклад, при вирішенні питання про кваліфікацію дій особи, яка незаконно придбала і зберігала наркотичні засоби без мети збуту (ст. 309 КК), передусім з'ясовують, чи має вилучена у підозрюваної особи речовина або рослина ті ознаки, які повинні бути притаманні предмету даного злочину. І лише після їх встановлення вирішується питання про можливість порушення кримінальної справи та притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Слід враховувати, що в кожному з злочинів у сфері обігу наркотичних засобів предмет хоча і визначений у диспозиції статті КК, але законодавець все ж порізно описує його ознаки. В більшості випадків, коли диспозиція статті КК про відповідальність за певний злочин у сфері обігу наркотичних засобів має бланкетний характер (стаття містить вказівку, відсилку до іншого джерела права), *перелік предметів* злочину наводиться в тих *нормативних актах, до яких відсилає саме кримінальний закон*. Так, перелік наркотичних засобів, що є предметами злочинів (передбачених, наприклад, стст. 305, 307–309, 314–316, 320 КК), у самому законі не наводиться. Відповідно до законодавства та міжнародних зобов'язань України, перелік наркотичних засобів, передбачений чинним *Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів*, складено Комітетом з контролю за наркотиками при Міністерстві охорони здоров'я України та затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р № 770

(далі Перелік) [2]. У ряді випадків (стст. 306, 313, 317, 318, 319 КК), у самому законі йдеться лише про певний вид предметів: кошти, здобуті від незаконного обігу наркотичних засобів, обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, місця та приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотиків, рецепт та документи, які дають право на отримання наркотичних засобів. Указівка законодавця на певні видові ознаки предмета означає, що будь-який з предметів цього виду має однакове значення для кримінальної відповідальності. Іноді законодавець безпосередньо в статті КК дає приблизний або вичерпний перелік предметів злочину, прагне максимально визначити їх у диспозиції кримінально-правової норми. Так, наприклад, стаття 310 КК [3] дає вичерпний перелік предметів злочину, що в ній передбачаються: посів або вирощування снотворного маку чи конопель.

Класифікація злочинів у сфері обігу наркотичних засобів може бути здійснена за різними принципами. Класифікувати їх можна, наприклад, за видовим об'єктом, за суб'єктом злочину, за об'єктивними або суб'єктивними ознаками та ін.. Ми

вважаємо за можливе запропонувати деякі класифікації цих злочинів, взявши за критерій таку ознаку складу злочину як предмет. Зазначені класифікації, на нашу думку, допоможуть вирішенню цілої низки питань як теоретичного так і практичного характеру. В кримінальній політиці держави вони можуть мати значення для напрацювання програм боротьби з наркозлочинністю, для кримінальної статистики, для організації профілактики злочинів. Разом з тим, вони спростять застосування кримінального закону на практиці: наприклад, встановлення ознак предмета злочину, кваліфікації діянь за ознаками предмета злочину та ін..

Таблиця 1

Класифікація злочинів за описом предметів

Метод опису предмета злочину в КК	Статті КК України
Перелік предметів злочинів наводиться в <i>інших нормативних актах</i>	ст.305, ст. 307, ст.308, ст.309, ст. 314, ст.315, ст. 316, ст. 320
У диспозиції статті вказаний <i>певний вид предметів</i>	ст. 306, ст. 313, ст. 317, ст. 318, ст. 319
Законодавець дає <i>вичерпний</i> перелік предметів	ст. 310

Види предметів злочинів проти здоров'я населення: поняття, ознаки, класифікація

Розглянемо статті 305, 307-309, 314-316, 320 КК України, якими передбачається відповідальність за злочини проти здоров'я населення, **предметами яких є наркотичні засоби**. Оскільки диспозиції даних статей мають бланкетний характер, визначення змісту поняття наркотичних засобів дається в Законі України “Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів” [4]. Згідно з ст. 1 цього Закону, *наркотичні засоби — це включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними*. Наведене поняття наркотичних засобів є *родовим*, отже, складається з *видових категорій*, що мають свої особливості. У наведеному визначенні відображено видові поняття: *рослини, препарати та речовини*. Кожне з них виражає якісно визначений стан наркотичних речовин. У зв'язку з цим, слід підкреслити розбіжності у згаданих видових поняттях, бо урахування їх є необхідним при застосуванні кримінально-правових норм.

Слово “рослина” означає організм, що розвивається у нерухомому стані, харчується неорганічними і органічними речовинами з ґрунту та повітря, здатний створювати органічні речовини з неорганічних. У нашій роботі йдеться про так звані *наркотичні рослини, що містять у собі активні хімічні сполуки (речовини алкалоїди)*. Наявність алкалоїдів, наприклад, у снотворному маку (морфін, кодеїн, папаверін тощо), у кущах коки (кокаїн), у коноплях (тетрагідроканнабінол), у траві ефедри (ефедрин) перетворює їх у наркотиковмісні чи психотроповмісні рослини, але не у власне наркотичні чи психотропні речовини. Не належить до останніх і сировина, що виробляється з цих рослин (макова солома, опій-сирець, марихуана, сік листа коки тощо). Вона є вихідним матеріалом для виготовлення наркотиків і психотропів.

Отже, власне *наркотичні та психотропні речовини* самі по собі не існують. Вони *містяться у відповідних рослинах чи їх частинах у вигляді хімічних сполук*. Останні після їх отримання з рослин *стають фактично наркотичними чи психотропними речовинами*.

Наркотичні речовини, як предмет міжнародного й внутрішньодержавного контролю, дуалістичні: полегшують біль і страждання при правильному медичному застосуванні та викликають захворювання на наркоманію при зловживанні ними. Наркотичні речовини природного чи синтетичного походження — це хімічні сполуки, що здійснюють на живий організм як бажаний

(лікувальний) вплив, так і шкідливий. Саме через це їх виготовлення й обіг регламентуються міжнародним та внутрішньодержавним антинаркотичним законодавством [5, 36-37].

У понятті *наркотичні препарати* термін “препарат” означає хімічний чи фармацевтичний продукт, предмет — результат людської праці (обробки, переробки). Згідно з вказаним Законом [4, ст. 1], під препаратами слід розуміти суміш у твердому чи рідкому стані, що містить один чи декілька наркотичних засобів або психотропних речовин, стосовно до яких встановлено заходи контролю.

Науковцями сформульована сукупність ознак, що дозволяють класифікувати природну чи синтетичну речовину, рослину чи препарат як наркотичні. Слід погодитись, що загальноприйняті медичну, юридичну та соціальну ознаки [6, 47], слід доповнити фізичною ознакою [7, 14] та наркогенністю, як специфічною ознакою [8, 11]. *Медична ознака* передбачає, що речовина може бути визнана наркотичною лише за умови надання їй специфічного впливу на центральну нервову систему людини, що обумовлює патологічне, важко переборне звикання до неї. Медична ознака полягає у виникненні не лише психічної залежності від яду що приймається, а й фізичної залежності, у появі так званого “синдрому залежності”. *Соціальна ознака* наркотичного засобу враховує масштаби і наслідки немедичного застосування цих речовин, що здобувають суспільну значущість. Вони негативно впливають на різні сторони соціального життя, становлять загрозу для здоров'я населення. *Юридична ознака* наркотичного засобу полягає у тому, що Комітет з контролю за наркотиками офіційно визнає речовину наркотичною заносючи її у Перелік [2]. Усі речовини, які включені у Перелік наркотичних засобів мають особливий порядок обігу, за яким відповідно до міжнародних конвенцій здійснюється контроль. *Фізична ознака* предмета злочину виявляється у тому, що наркотичні засоби є предметами матеріального світу, мають притаманні їм хімічні формули, біологічні характеристики, агрегатний стан та ін.. Термін “наркогенний” відображає біохімічну, фармакологічну природу наркотичних засобів, тому *наркогенність* визначається інтенсивністю впливу на центральну нервову систему.

На жаль, у наш час не існує єдиної загальновизнаної класифікації наркотичних засобів, які можуть бути предметом злочинів. Різноманіття наркотичних засобів дає можливість їх *класифікувати*: за походженням, за терапевтичним використанням, за впливом на той чи інший орган чи систему, за хімічною будовою, за механізмом впливу, за періодом виникнення залежності, за способами виготовлення, за джерелами надходження до споживачів, за назвою на сленгу [9, 36-37]. На нашу думку, більш чіткою та зручною у використанні є запропонована Козаченком О. В. і Мірошніченко Н. А. *класифікація наркотичних засобів залежно від джерела їх виготовлення*. Наркотичні засоби залежно від джерела виготовлення поділяються на три види: опіати; препарати, які виготовляються з коноплі; кокаїн [7, 21].

Відповідно до ст. 310 КК **предметом** незаконного посіву або вирощування є **мак снотворний і коноплі**. Це не власне наркотики, готові до вживання, а лише рослини (чи їх частини), що містять наркотичні засоби. Мак снотворний — це різні сорти маку, які містять алкалоїди опію. Коноплі — рослина, в якій плодоносні та квітучі верхівки, листки, пилок і смола містять тетрагідроканнабінол — наркотично активний алкалоїд.

Окремо варто розглянути не тільки наркотичні засоби, а й тісно пов'язані з ними інші предмети. На цю групу предметів маємо пряму вказівку законодавця у диспозиціях статей. Згідно з такими складами злочинів у сфері обігу наркотичних засобів маємо: використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів (ст. 306 КК); викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів (ст. 313 КК); організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення нарко-

тичних засобів (ст. 317 КК); незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів (ст. 318 КК); незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів (ст. 319 КК). **Предметами** розглядуваних посягань виступають відповідно **фінансові кошти, обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, місце чи приміщення** для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотиків, **документи або рецепти**, які дають право відпускати чи отримати наркотичні засоби [10, 838-882].

Таблиця 2

Класифікація злочинів за видами предметів

Вид предмета		Статті КК України
Наркотичні засоби: за джерелом походження	опіати	Опій, опій ацетильований, опій екстракційний, макова солома, героїн, омнопон, морфін, кодеїн, тебаїн
	виготовлені з коноплі	Канабіс (маріхуана), смола канабісу (анаша, гашиш), олія канабісу
	речовини типу кокаїна	Какоїновий кущ, лист коки, кокаїнова паста (басуко), кокаїн
Рослини: мак снотворний і коноплі		ст. 310
Обладнання		ст. 313
Місця та приміщення		ст. 317
Документи		Ст.318
Рецепти		Ст.319
Фінансові кошти: гроші, в тому числі іноземна валюта, цінні папери		ст. 306
Доходи: грошові кошти або майно		

Відповідно до змісту диспозиції ст. 306 КК, кожен вид злочинного діяння при легалізації наркодоходів характеризується використанням лише *конкретного окремого різновиду предмета*. Так, перший вид діяння при вчиненні аналізованого виду спеціальної легалізації полягає у використанні *коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів*. Загальновизнаним предметом злочину, що вчиняється в такій формі, виступають *фінансові кошти, тобто гроші, в тому числі іноземна валюта, або цінні папери*, здобуті внаслідок вчинення злочину у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Для другого виду діяння також властиве використання *зазначених коштів, але для придбання об'єктів та майна, що підлягають приватизації, або обладнання для виробничих та інших потреб*. При описі ознак третього виду діяння, на відміну від попередніх, законодавець *як предмет злочину вказав доходи (грошові кошти або майно)*, здобуті від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Такими *доходами визнаються не лише кошти від наркобізнесу, але й приватизовані за такі кошти об'єкти та майно, а також виробниче або інше обладнання* [11, 27].

Вплив якісних і кількісних ознак предметів на кваліфікацію злочинів

Аналіз наркотичних злочинів показує, що у більшості випадків *ознаки предмета злочину впливають на кваліфікацію*, та ще й можуть розглядатися як *критерій класифікації*. Так, наприклад, *якісні властивості* наркотичних засобів як предмета злочинів, впливають на кваліфікацію *чотирьох* складів аналізованих злочинів і виражаються у встановленні підвищених заходів кримінальної відповідальності за певні дії з особливо небезпечними наркотичними засобами. Назви

особливо небезпечних наркотичних засобів подані в списку № 1 таблиці I зазначеного вище Переліку. Склади злочинів, передбачених ч. 2 ст. 305 КК (контрабанда особливо небезпечних наркотичних засобів), та ч. 2 ст. 307 КК (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту особливо небезпечних наркотичних засобів), передбачають таку *кваліфікуючу ознаку як особливо небезпечні наркотичні засоби*. Ця ж якісна ознака наркотичних засобів в інших складах використовується як *особливо кваліфікуюча ознака злочинів, які передбачають відповідальність за викрадення обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, з метою виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів*

(ч. 3 ст. 313 КК), та незаконне введення в організм іншої особи особливо небезпечних наркотичних засобів (ч. 3 ст. 314 КК).

Фізична ознака наркотичних засобів виражається не тільки в якісних, але й в *кількісних критеріях*. Серед 21 складу злочинів проти здоров'я населення, де предметом є наркотичні засоби, кількісні властивості предмета злочину виступають кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками у 9 складах злочинів, що складає 42 % їх кількості.

Таблиця 3

Класифікація злочинів за ознаками предметів

Предмет впливає на кваліфікацію злочинів		Предмет не впливає на кваліфікацію злочинів	
Ознаки предмета злочину	Кваліфікований склад злочину	Особливо кваліфікований склад злочину	
кількісні	Великий розмір наркотичних засобів: ч.2 ст. 305, ч.2 ст. 307, ч.2 ст. 308, ч.2 ст. 309, ч.2 ст. 320; великий розмір коштів: ч.2 ст. 306; у кількості п'ятисот і більше рослин: ч.2 ст. 310	Особливо великий розмір наркотичних засобів: ч.3 ст. 305, ч.3 ст. 307, ч.3 ст. 308, ч.3 ст. 309	ч. 1 ст. 305, ч. 1 ст. 306, ч. 1 ст. 307, ч. 1 ст. 308, ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 310, ч.1, ч.2 ст. 313, ч.1, ч.2 ст. 314, ч.1, ч.2 ст. 315, ч.1, ч.2 ст. 316, ч.1, ч.2 ст. 317, ч.1, ч.2 ст. 318, ч.1, ч.2 ст. 319, ч.1 ст. 320
якісні	Особливо небезпечні наркотичні засоби : ч.2 ст. 305, ч.2 ст. 307	Особливо небезпечні наркотичні засоби : ч.3 ст. 313, ч.3 ст.314	

Великий розмір наркотичних засобів є кваліфікуючою ознакою (ч. 2 ст. 305, ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 309, ч. 2 ст. 320 КК), а *особливо великий розмір наркотичних засобів є особливо кваліфікуючою ознакою* злочинів, передбачених (ч. 3 ст. 305, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 309 КК). Відповідно до Закону України “Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів” та Переліку, розроблено Таблиці невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, що знаходяться у незаконному обігу, які затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 188 від 1 серпня 2000 року [12].

Пленум Верховного Суду України у п. 21 своєї постанови № 4 від 26. 04. 2002 р. “Про судову практику у справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів” зауважив, що, коли дії особи, пов'язані з наркотичними засобами різних видів, їх розмір визначається з урахуванням їх *загальної кількості*.

Серед *кваліфікуючих ознак* злочину, передбаченого ч. 2 ст. 310 КК, слід виділити вчинення незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель у *кількості* п'ятисот і більше рослин.

Кваліфікованим видом злочину, відповідно до ч. 2 ст. 306 КК визнаються дії, передбачені ч. 1 ст. 306 КК, які вчинені у *великих розмірах*. Під великим розміром, відповідно до примітки до статті 306 КК, слід розуміти кошти, сума яких

Література

1. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Под ред. Е. Л. Стрельцова. — Харьков: ООО “Одиссей”, 2002. — 672 с.
2. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: Постанова Кабінету Міністрів України від 06. 05. 2000 р № 770 // Офіційний Вісник України. — 2000. — № 19. — від 26. 05. 2000.
3. Кримінальний кодекс України від 05. 04. 2001 р. Офіційне видання. — К., 2001. — 143 с.
4. Закон України “Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів” від 15. 02. 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 10. — Ст. 60.
5. Діяльність підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків з виявлення та ліквідації підпільних нарколабораторій: Посібник / М. С. Хруппа, Никифорчук Д. Й., Семенюк В. А. та ін. / За ред. М. С. Хруппи. — К.: НАВСУ, 2004. — 192 с.
6. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. — К.: Логос, 1998. — 324 с.
7. Козаченко А. В., Мирошниченко Н. А. Предмет наркотизма (учебное пособие). — Николаев-Одесса, 1999. — 58 с.
8. Никифорчин І. О. Кримінальна відповідальність за незаконний оборот наркотичних засобів: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12. 00. 08 / Харк. Нац. Акад. — Харків, 1994. — 11с.
9. Кузнецов Н. И., Купрейчук С. К. Наркотики: социальные, медицинские и правовые аспекты: Справочник. — Минск: Новое знание, 2001. — 400 с.
10. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.: Концерн “Видавничий дім “Інюре”, 2003. — 1196 с.
11. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка легалізації наркодоходів. — Харків: Видавець СПД ФО Н. М. Вапнярчук, 2004. — 112 с.
12. Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу: Наказ Міністерства охорони здоров’я України № 188 від 01. 08. 2000 р. // Офіційний Вісник України. — 2000. — № 34. — від 08. 09. 2000.

